

NÅGRA REFLEKTIONER I ANLEDNING AV SAMVERKANSDEBATTEN

Av direktör UNO MURRAY

Den positiva inställning som råder särskilt inom högerpartiet och det samma närstående kretsar till frågan om bättre samarbete inom oppositionen kom till klart uttryck i en rad artiklar i senaste numret av denna tidskrift. Ämnet är grundligt ventilerat genom den långvariga debatt som förekommit, och det borde väl numera stå ganska klart, att oppositionen icke kan på ett tillfredsställande sätt fullgöra sina parlamentariska uppgifter så länge den står alltför splittrad. Men om resultat skall uppnås, får vi inte släppa kontakterna med ofrånkomliga realiteter och argumentera på ett alltför verklighetsfrämmande sätt. Nedanstående anteckningar avser att på några punkter ge en nyanserad belysning av en del frågeställningar som aktualiserats i sammanhanget.

Valteknisk samverkan

Någon partisammanslagning eller "blockbildning" på oppositionsidan är inte att räkna med före 1964 års riksdagsval. Däremot har man i en rad valkretsar tänkt sig möjligheten av *valteknisk samverkan*. Framställda förslag härom har

dock hittills icke lett till resultat. Saken är väl också mera komplicerad än man i allmänhet tror.

Valteknisk samverkan skulle innebära, att de tre oppositionspartierna vid 1964 års val åtminstone i vissa valkretsar går fram under gemensam neutral partibeteckning, antingen med en enda valsedel, upptagande de deltagande partiernas kandidater i överenskommen ordning, eller med tre valsedlar, en för vardera partiet. Därvid föreligger onekligen en viss risk att väljarna blir förvirrade, när de på valsedlarna saknar de partinamn de är vana vid; för många är ju kandidaternas namn och personer rena mystifikationen. Vidare kan det i en del valkretsar med oenhetlig struktur vara en olägenhet för vederbörande partier, att valteknisk samverkan praktiskt taget utesluter möjligheten för dem att vart för sig begagna två eller flera listtyper. Om så sker kan nämligen valresultatet ställa det ena eller det andra av de deltagande partierna inför obehagliga överraskningar. Den största risken är emellertid, att smärre grupper, som ogillar samverkan, går sina egna

vägar och således i stället begagnar valsedlar med ifrågavarande partiernas ordinarie beteckningar. Lojaliteten inom vederbörande väljarkårer måste vara nära nog hundra procentig för att valteknisk samverkan skall lyckas.

Obenägheten att acceptera valteknisk samverkan kan således bero på nu nämnda olägenheter och risker och behöver inte vara förestavad av kortsiktiga partitaktiska överväganden eller ovilja från vederbörande partiinstansers sida att medverka till ett gott gemensamt valresultat. Dessutom måste beaktas, att det tydligen är endast i undantagsfall som valteknisk samverkan skulle vara nödvändig för att ge oppositionspartierna en proportionellt riktig mandattilldelning. Vi får således inte inge väljarna den felaktiga föreställningen att 1964 års val är på förhand förlorat för oppositionen, om valteknisk samverkan icke kommer till stånd — låt vara att sådan samverkan, där den lyckas, kan, såsom en manifestation av samarbetsviljan, verka stimulerande på en del väljargrupper.

Lek med valstatistiken.

Förbundsombudsmannen Göran Åstrand ville i sin artikel "Samverkan till seger" inge oss föreställningen, att röstfördelningen vid valen 1956, 1958 och 1960 skulle med valteknisk samverkan mellan högerpartiet, centerpartiet och

folkpartiet ha kunnat föra dessa partier i regeringsställning. "Sanningen om situationen i svensk politik 1956—1963" skulle, enligt hans mening, vara "att vi borde haft en borgerlig regering" som "i sju år . . . . . kunnat arbeta och styra detta land". Påståendet kan förefalla intressant men vilar på lösa grunder. Argumenteringen består väsentligen av en lek med valstatistiken och åsidosätter alltför mycket hänsynen till den viktigaste faktorn: de politiska realiteterna.

Det kan för all del vara lustigt att i efterhand addera högerpartiets, centerpartiets och folkpartiets mandat i andra kammaren enligt 1956 års riksdagsval och konstatera en "majoritet" för dessa grupper av 119 mot 112. Men centerpartiet tillhörde ju då regeringen! Den dåvarande oppositionen förfogade över endast 100 mandat mot 131. Det är således meningslöst att nu spekulera om möjligheterna till regimskifte vid den tidpunkten.

Regeringskrisen kom inte förrän vid koalitionsregeringens avgång i oktober 1957 efter folkomröstningen i pensionsfrågan. Det är möjligt, att oppositionspartierna bättre än som skedde hade kunnat utnyttja denna situation, eftersom centerpartiet då tillhörde oppositionen, och denna förfogade över andrakammarmajoriteten. Svårigheten låg emellertid i första kammaren, där de emot sig hade en socialdemokratisk-kommunis-

tisk majoritet av 82 mot 68. Men en ny regering hade kanske kunnat upplösa första kammaren och anställa nyval av denna. På grund av valkorporationernas dåvarande sammansättning synes det nämligen ha förelegat möjligheter att utjämna styrkeförhållandet, ja, kanske att vinna en knapp majoritet även där, under förutsättning, att de tre partierna samverkade vid valet i alla valkorporationer. Men vi får inte glömma det politiska läge som rådde till följd av pensionsfrågan, vilken stod inför sitt avgörande. Meningarna var starkt delade inom oppositionen, och relationerna inom densamma förbättrades förvisso icke inför det extraval till andra kammaren som ägde rum i juni 1958. Vid detta och ännu mera vid 1960 års riksdagsval försvagades, som bekant, oppositionens ställning i andra kammaren, och några förutsättningar för regimskifte har sedan dess inte varit för handen.

Det mest diskutabla i Åstrands framställning är emellertid påståendet, att oppositionspartierna borde ha kunnat få majoritet i andra kammaren på röstsiffrorna vid 1960 års val. Detta hade enligt honom kunnat ske, om de etablerat valteknisk samverkan i fyra — men också bara i fyra — godtyckligt utvalda valkretsar. Låt gå för att antagandet är matematiskt riktigt, om man på antytt sätt i efterhand laborerar med valsiffrorna. Men viktigare är att konsta-

tera, att mandatfördelningen hade blivit ungeför densamma som den faktiskt blev vid partisplittringen, därest valteknisk samverkan skett i *alla* valkretsar i landet. 1960 var det ju faktiskt så, att oppositionspartierna tillsammans fick endast 47,7 % av rösterna och således principiellt sett inte kunde göra anspråk på den majoritet i andra kammaren som Åstrand efteråt konstruerar. Framförallt får vi emellertid inte heller i detta sammanhang glömma, vad som faktiskt inträffade på det politiska fältet år 1960: De ytterst häftiga debatterna, inte minst mellan oppositionsmakterna inbördes, om högerpartiets besparingsförslag. Det fanns då inga som helst politiska förutsättningar för samverkan. Någon sådan var ju inte heller på tal vid den tidpunkten. Vi kan inte ändra vad som varit, och det går inte för sig att i efterhand omgruppera föregående vals röstsiffror utan hänsyn till de politiska förhållandena på grund av vilka de kommit till.

En mytbildning som tydligen gjort intryck på en del håll, och som även sätter sina spår i Åstrands artikel är den, att den "borgerliga splittringen" vid 1960 års val skulle ha lett till "valskolkning". Det påstås, att "högerpartiet drabbades i detta val av en kraftig minskning av väljarkåren". Men detta saknar grund. Valdeltagandet, totalt sett, var 1956 79,8 % och 1958 77,4 % samt steg 1960 till den

här i landet aldrig förut uppnådda siffran 85,6 % ! Och denna stegring gjorde sig gällande även i de kategorier väljare som traditionellt brukar antagas vara "borgerliga".

Av statistiska valbyråns urvalsundersökningar synes procentsiffrorna för valdeltagandet i vissa grupper ha varit följande nedannämnda valår.

<i>Företagare</i>	1956	1958	1960
män	85,4	84,3	90,6
husmödrar (hustrur)	86,0	84,5	91,9
yrikesutövande kvinnor	73,6	69,9	80,3
övriga kvinnliga familjemedlemmar	57,8	54,6	62,9
samtliga	83,4	78,9	88,1
<i>Tjänstemän</i>			
män	87,4	84,2	91,6
husmödrar (hustrur)	86,0	85,8	93,6
yrikesutövande kvinnor	81,1	76,9	87,8
övriga kvinnliga familjemedlemmar	68,9	63,4	73,7
samtliga	84,8	82,6	89,9
<i>Arbetare</i>			
män	79,7	78,2	90,8
husmödrar (hustrur)	82,8	81,6	90,8
yrikesutövande kvinnor	72,2	69,1	81,7
övriga kvinnliga familjemedlemmar	56,4	52,5	63,3
samtliga	74,1	72,5	86,8

Med all reservation för den brist på exakthet som måste vidlåda ovanstående siffror, vilka grundar sig på uppgifter ur urvalsundersökningen, förefaller sanningen dock vara den, att 1960 års riksdagsval genom det stora valdeltagandet gav ett representativt uttryck för folkets inställning just då. Någon "valskolkning" förekom inte i nämnvärd omfattning, i all synnerhet inte inom företagarvärlden och bland tjänstemannakategorierna. En närmare analys ger dessutom vid handen, att deltagandet av tjänstemän i offentlig tjänst

och i högre enskilda befattningar, verkmästare och förmän var utomordentligt högt.

Valdeltagandet i olika åldersgrupper

Då det i förevarande sammanhang kan vara av intresse att se, hur väljarna i olika *åldersgrupper* förhållit sig vid valen, skall här nedan sammanställas några siffror baserade på valstatistiken.

De skilda åldersgruppernas procentuella andelar av hela antalet *röstberättigade* förefaller ha varit följande under nedanstående valår.

	1948	1952	1956	1958	1960
21 år	1,9	1,8	1,6	1,6	1,8
22 — 30 „	17,6	15,9	14,1	13,5	13,4
30 — 45 „	33,3	33,3	32,4	31,0	30,1
45 — 65 „	32,7	33,9	35,7	36,6	37,5
över 65 „	14,5	15,1	16,2	17,3	17,2
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Dessa sifferserier, vilka överensstämmer med väl kända förskjutningar i befolkningsstrukturen, visar att de ”produktiva” åldrarna, 30—65 år, utgör den alldeles övervägande delen av väljarkåren, och att gruppen över 65 år växte stadigt i relation till övriga grupper. Det är emellertid möjligt, att födelsetalen under 1940-talet kommer att öka de yngre åldersgruppernas relativa styrka under framtida val.

Av intresse är även att se, hur

	1948	1952	1956	1958	1960
21 år	70,0	65,3	64,8	59,0	78,5
22 — 30 „	79,9	74,4	74,7	69,8	83,8
30 — 45 „	86,9	83,1	83,7	81,5	90,1
45 — 65 „	86,6	83,8	84,1	83,0	89,7
över 65 „	68,7	66,2	68,3	65,6	71,1

1960 års val var således anmärkningsvärt inte bara på grund av det osedvanligt stora totala valdeltagandet; det förmådde tydligen också i ovanligt hög grad locka fram väljare ur de yngre åldersklasserna. Förklaringen till motgången för oppositionspartierna ligger kanske däri, att bl. a. vissa kategorier av yngre och medelålders tjänstemän den gången gav sina röster åt socialdemokratien. Även om det finns en hel del som talar

det procentuella *valdeltagandet* varit i dessa olika åldersgrupper. Det har skiftat från val till val, särskilt starkt i de yngsta åldersklasserna, men har varit relativt stabilt i de ”produktiva” åldrarna. I all synnerhet bör emellertid valdeltagandet 1960 observeras, vilket visar, hur detta val lyckades aktivisera just de grupper — inte minst ungdomen — som eljest visat benägenhet att stanna hemma.

för ett sådant antagande, som bl. a. baserar sig på löntagargruppernas inställning efter pensionsdebatten, är det givetvis omöjligt att veta, vad som verkligen påverkat valutgången.

Förstakammarfrågan

Röstsiffrorna från 1962 års kommunalval torde inte, såsom Åstrand menar, kunna ge några säkra prognoser beträffande utgången av

riksdagsvalet 1964. Kommunalvalen företer i regel alltför stora olikheter i jämförelse med riksdagsvalen för att kunna jämföras med dessa. Däremot hade 1962 års val den betydelsen, att det medförde ur oppositionens synpunkt sett ogynnsamma förändringar i de valkorporationer som väljer förstakammarledamöter (landstingen och fullmäktige i vissa städer).

Tydligast kommer detta till synes, om vi tänker oss, att första kammaren nu skulle upplösas och omväljas i sin helhet. Sämst skulle resultatet bli, om därvid oppositionspartierna *icke samverkade*: den socialdemokratiska majoriteten skulle då ökas från 79 mot 72 till 92 mot 59. Något bättre skulle det bli vid *samverkan mellan folkpartiet och centerpartiet*: ställningen skulle bli 86 för regeringen mot 65 för oppositionen. Allra bäst, men dock långt ifrån tillfredsställande, skulle resultatet bli vid *samverkan inom oppositionen över hela linjen*; 81 socialdemokrater och kommunister mot 70 mandat för oppositionen.

Bortsett härifrån är det tydligt, att även en successiv förnyelse av första kammaren kommer att medföra, att oppositionens ställning därstädes försvagas, i varje fall till dess att 1966 års kommunalval börjat verka, ja, även därefter, om nämnda val inte helt kastar om styrkeförhållandena i valkorporationerna. Detta är ett faktum som onekligen också ställer socialdemo-

kraternas oklara inställning till den aktuella frågan om första kammarens avskaffande i blixtbelysning.

Oppositionspartiernas politik det avgörande

Det är, som förut antytts, för närvarande inte att räkna med någon partisammanslagning eller fast organiserad samverkan av typen "blockbildning" inom oppositionen. På längre sikt är det inte osannolikt, att sådana förändringar kan bli aktuella, men härvidlag spelar det en nära nog avgörande roll, hur vårt valsysteem blir utformat. Det betyder dock en hel del att den nu tillämpade proportionalismen — låt vara med vissa spärrar mot tillkomsten av alltför små partier — dock avser att skapa möjligheter för tillkomsten av ett flertal smärre partier d. v. s. för partisplittring. Varje meningsriktning har nämligen rätt till mandat och inflytande i förhållande till sin röststyrka, och därför också möjlighet att bilda eget parti. På så vis kan grupper, som ogillar en fastare organisatorisk samordning av de nuvarande oppositionspartiernas arbete i vissa fall skapa svårigheter för försök i den riktningen.

Det betyder vidare inte så litet i detta sammanhang, att en rad tidningar, som förmenar sig tillhöra oppositionen, ivrigt motarbetar samarbetssträvandena inom denna. Varje liten divergens mellan ifrågavarande partier i praktiska

politiska frågor förstoras upp och ges många gånger orimliga proportioner. Det finns en s. k. "radikalism", som tydligen betraktar högerpartiet som huvudmotståndaren, och vilken synes föredra fortsatt socialdemokratisk dominans framför en samverkan med högerpartiet. Man förbiser uppenbarligen i så fall, att inget av oppositionspartierna representerade 1/5 av valmanskåren vid 1960 års val, och att inget av dem ensamt eller tillsammans med bara ett av de övriga har utsikter att inom överskådlig framtid tillvinna sig majoritet i riksdagen. Tanken, att något av dessa partier på kort sikt skulle upphöra att existera och assimileras med de andra, är alltför orealistisk för att förtjäna att diskuteras.

Under sådana förhållanden är det angeläget, att oppositionspartierna i riksdagen och i sitt uppträdande mot varandra vinnlägger sig om att ge så litet näring som möjligt åt splittringsförsöken. Jag uttryckte saken på följande sätt i ett debattinlägg i denna tidskrift 1961:

"Ingen är intresserad av gemensamma allmänna deklARATIONER med avseende på den framtida politiken, om icke dessa finner ett stöd i praktisk politik. Det är först när ifrågavarande partier inför väljarna kan påvisa, hur de i den ena stora och betydelsefulla frågan efter den andra under en eller flera tilländalupna riksdagsperioder

kunnat ena sig i det väsentliga, som man kan övertyga väljarna om förutsättningen för och styrkan i en gemensam borgerlig politik. Därför gäller det i första hand att i sitt praktiska politiska handlande i fråga efter fråga söka uppnå samförstånd och undvika yrkanden och skrivningar, som skapar onödiga inbördes motsättningar och ger material för det inbördes käbbel om oväsentligheter, vilket så ofta präglar debatten i vissa borgerliga tidningar, till stor glädje för socialdemokraterna."

Men det räcker inte med att bara samarbeta. Oppositionspartiernas gemensamma politik måste också framstå som ett klart *alternativ* till socialismen. Var och en vill väl tänka sig att en ny regering skulle inta en ny attityd till de aktuella frågorna och handla på grundval av värderingar som i väsentliga avseenden skiljer sig från socialdemokraternas. Strävar oppositionen i stort sett åt samma håll som regeringen blir situationen ur väljarnas synpunkt sett minst sagt oklar. När därtill kommer det suddiga talet om nödvändigheten av en allmän orientering åt vänster, är det inte att förundra sig över att man här och där frågar sig om vi egentligen har en bestämd opposition. Om det eftersträlvade målet "växling vid makten" bara betyder nya män, men i stort sett samma politik som förut, är det svårt att övertyga om växlingens nödvändighet.